

نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوانان به قرآن

سمیرا محمدی^۱

چکیده

قرآن کریم، قانون الهی و هدیه‌ای آسمانی به جهانیان است. تنها کتاب هدایت، برای تمام مردم، در همه زمان‌ها است. از مسائلی که در زمینه گرایش نوجوانان به قرآن کریم که مورد عنایت خداوند متعال و به ویژه پیامبران الهی قرار گرفته است مسائل اعتقادی می‌باشد؛ زیرا اعتقادات هر فرد مشخص کننده اعمال، رفتار، اوصاف و گفتارهای وی می‌باشد؛ که در نتیجه، تقویت کردن و تشویق و تحسین فرزندان به قرآن کریم می‌شود که این وظایف بسیار خطیر والدین و مربیان است که اگر با راه و شیوه درست و مناسب و همراه با دلیل‌های منطقی صورت بگیرد، برکات و آثار آن در رفتار اعضای خانواده و دانش‌آموزان آشکار می‌شود و اگر به صورت تقلیدی و یا اجباری باشد، ضررهای جبران‌ناپذیری به دنبال خواهد داشت؛ و یکی از تلاش‌های عمده دشمن برای توفیق یافتن در تحقق اهداف شومش، مسئله ایجاد حالت بی‌اعتنایی به ارزش‌ها و باورهای دینی به ویژه دور شدن فرزندان از قرآن کریم است. دشمن می‌کوشد تا با شکستن قداست و حرمت ارزش‌ها در منظر فرد، او را نسبت به مسائل قرآنی دچار اباحه‌گری نماید و فرد وقتی دچار اباحه‌گری گردد، دیگر امکان مقابله با تهاجمات بی‌امان دینی را هم از دست می‌دهد؛ و این مسأله اهمیت پژوهش را می‌رساند و در این خصوص نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوانان به قرآن کریم، تشویق، همانندسازی، فعالیت نظارتی، دقت در برنامه‌های آموزشی، تهیه کتاب، کاست و معرفی به مراکز آموزشی قرآن کریم است. این پژوهش به روش توصیفی و کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلیدواژه‌ها: خانواده، قرآن کریم، گرایش، مدرسه، نوجوان.

^۱ سطح دو، حوزه معصومیه (علیه‌السلام)، تفرش.

مقدمه

از صدر اسلام تاکنون، آموزش قرآن کریم به عنوان پیام جاودانه الهی، از مهم‌ترین اهداف تعلیم و تربیت در میان مسلمانان به شمار می‌رفته است؛ در کشور اسلامی به اقتضای جایگاه دین اسلام در فرهنگ مردم ایران و جایگاه ویژه قرآن در اعتقادات دینی، آموزش قرآن کریم از اهمیت ویژه‌ای در نظام آموزشی کشور، برخوردار می‌باشد. خانواده از دیر زمان، رکن طبیعی و اساسی جوامع انسانی به شمار می‌رود که هم با ضرورت زندگی و هم با سرشت و طبیعت انسانی سازگار بوده است، در اهمیت و ارزش خانواده و مدرسه این بس که گفته شده است خانواده نخستین آموزشگاه و پرورشگاه انسان و مدرسه دومین کانون آموزش انسان، انتقال‌دهنده فرهنگ و تمدن، محل کسب ارزش‌ها و فضایل انسانی و دینی و اعتقادی و فراگیری قرآن کریم است؛ و در یک جمله اساساً سعادت جامعه در گرو تأمین سلامت باورهای قرآنی خانواده است. از نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوان به قرآن کریم رساندن فرزندان به مقام قرب الهی و شکوفایی استعدادها بالقوه آنها است. در مورد موضوع انتخاب شده تحقیقاتی به صورت پراکنده نگارش یافته است از جمله در مقاله «نقش خانواده و مدرسه در پرورش ارزش کرامت اخلاقی»، نوشته حسن رحمان‌نیا، سید احمد فقیهی؛ پژوهش حاضر به بررسی عوامل گوناگون تأثیرگذار بر پرورش کرامت، عاملیت خانواده و مدرسه پرداخته است که نقش ویژه در پرورش کرامت اخلاقی آنها ایفا می‌کند؛ و در مقاله «نقش خانواده در تربیت قرآنی فرزندان و راهبردهای آن» نوشته پرستو حسین‌آبادی؛ نهاد خانواده و عوامل مؤثر در تربیت و استحکام آن از مباحثی است که در آموزه‌های دینی مورد توجه جدی قرار گرفته است در متون دینی توصیه‌های اخلاقی و اعتقادی و عبادی زیادی وجود دارد که التزام به آنها باعث تقویت و تربیت و استحکام خانواده می‌شود از این رو یکی از اساسی‌ترین مسأله‌ها شناخت راهبردها و جهت‌گیری‌های دین اسلام در تربیت انسان است در این مقاله این اهداف راهبردی را با عناوین خاص مورد توجه و بررسی قرار داده است؛ اما وجه تمایز پژوهش ما بررسی نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوانان به قرآن است. سؤال اصلی در مقاله این است؛ نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوانان به قرآن چیست؟

و سؤالات فرعی شامل این موارد است:

۱- منظور از مفاهیم گرایش، مدرسه و خانواده چیست؟

۲- اهمیت جایگاه خانواده و مدرسه چیست؟

با توجه به پیشینه موضوع می‌توان گفت که در هیچ‌کدام از منابع اشاره شده به صورت مستقیم به مطلب مورد نظر اشاره نشده است و این خصلت در گرایش نوجوانان به قرآن کریم مورد بررسی نگرفته است بنابراین این مقاله با روش توصیفی و شیوه کتابخانه‌ای نوشته شده است می‌تواند جدید باشد.

۱- مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به بحث‌های اصلی لازم است کلمات کلیدی و تأثیرگذار را که در این پژوهش مطرح است مورد بررسی لغوی و اصطلاحی قرار داده شود تا با روشن شدن مفاهیم آن‌ها، تبیین هرچه بیشتر بحث ممکن شود.

۱-۱- گرایش

گرایش در لغت به معنای میل و رغبت آدمی به چیزی است؛ و در اصطلاح علم کلام، اعتقادات، باورها اعمال و رفتارهایی ویژه است که آدمی به آن‌ها میل درونی دارد.^۱

۱-۲- مدرسه

مدرسه اسم عربی مدرسه، جمع مدارس است و در لغت به معنای جای درس خواندن، محل درس دادن و آموزشگاه است؛ و در اصطلاح به معنای یک نهاد آموزشی است که محیطی دانش‌محور و با کیفیت را برای دانش‌آموزان خود فراهم می‌کند و موجب رشد تحصیلی و دینی و عاطفی آن‌ها می‌شود.^۲

۱-۳- خانواده

خانواده در لغت به معنای اهل خانه، اهل بیت، طایفه، خاندان، دودمان و تبار به کار رفته است^۳ و نیز مجموع افرادی که در یک خانه زندگی می‌کنند و واحدی است که شامل پدر و مادر و فرزندان است.^۴ خانواده، معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، اقتصادی، تربیتی و جز این‌ها را بر عهده دارد.^۵

^۱ دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۶۷۷۵.

^۲ عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج ۳، ص ۱۷۸.

^۳ موسوی بجنوردی، دایره المعارف اسلامی، ج ۲۲، ص ۱.

^۴ معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۶۱۳.

^۵ سالاری فر، خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی، ص ۱۲-۱۳.

در زبان عربی به جای کلمه خانواده، لفظ عشیره به کار رفته است.^۱ عشیره از ریشه عشر به معنای مخالطه، مداخله و معاشره است؛ و همچنین معادل عدد ده بیان شده است.^۲ راغب می‌گوید: عشیره یعنی خاندان مرد که به وسیله او آن خانواده تکثیر پیدا می‌کند یعنی به منزله عدد کامل که همان عدد ده است آنها نیز به طور کامل اهل و خانواده او می‌شوند، خدای تعالی می‌فرماید: «وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ»^۳؛ و نیز به معنای فامیل نزدیک، شوهر، زن و ایل آمده است.^۴ در اصطلاح اندیشمندان تعاریف متعددی برای خانواده ارائه داده اند، از جمله گفته اند: ۱- یکی از بزرگان در این باره گفته است: «خانواده تشکیل شده از اشخاصی است که از راه پیوند زناشویی، یا پذیرفتن فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر و شوهر، برادر، خواهر، فرزند در ارتباط متقابل می‌باشند که فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند».^۵

۲- خانواده به عنوان یک سیستم اجتماعی، شامل گروهی از افراد است که از طریق ازدواج با یکدیگر پیوند می‌کنند. رابطه اعضای خانواده، رابطه عمیق و چندلایه است که تاریخچه مشترک و درونی شده درباره جهان و اهداف مشترک بنا شده است در این نظام، افراد توسط علایق و دل بستگی‌های عاطفی نیرومند، دیرپا و متقابل با یکدیگر پیوند دارند.^۶

۳- بر اساس تعالیم اسلامی، خانواده، مجموعه‌ای است از افراد با رابطه‌های سببی عقد ازدواج و نسبی، والدینی، فرزندی، خواهر و برادری است این افراد نسبت به هم متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیت‌های اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارد.^۷ بر اساس آنچه از تعاریف خانواده بیان شد که می‌توان به این نتیجه رسید که مراد از مطلوبیت خانواده این است که اعضای آن در نهایت آرامش و آسایش در کنار هم زندگی می‌کنند و در همه جوانب به طور متعادل و هماهنگ رشد و نمو کرده و از افراط و تفریط به دور باشند و فضای خانه و خانواده سرشار از پاکی و معنویت و رنگ و بوی الهی است و مهر، محبت، آرامش و اطمینان در چنین خانواده‌هایی نمودار است.

^۱ قرشی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱.

^۲ مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن، ج ۸، ص ۱۳۶.

^۳ توبه: ۲۴.

^۴ بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۶۱۱.

^۵ قتادان، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، ص ۱۴۸.

^۶ تبریزی، مصطفی، فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده‌درمانی، ص ۱۳.

^۷ ترابی، شکوفه سیب، ص ۱۹.

۲- جایگاه خانواده و مدرسه

انسان موجود اجتماعی می‌باشد و اولین بستر مناسب در این زمینه به عنوان مخلوق الهی، کانون مقدس خانواده است. خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی در تاریخ تمدن انسانی و فرهنگی است؛ کانونی که باید در جهت حفظ کرامت و فراهم نمودن سلامت جسم و روان و استحکام و رشد خانواده به ویژه رشد معنوی این نهاد تلاش ویژه‌ای داشته باشد. به همین دلیل برای ادامه یافتن انسجام جامعه و فراهم نمودن محیط سالم برای زندگی انسان‌ها ضرورت مهمی در این باره وجود دارد. خانواده با با پیمان بستن ازدواج و پیوند همسری میان دو شخص مذکر و مؤنث و برخورداری از آگاهی و هوشمندی از بلوغ فکری و توانایی اجتماعی پایه‌گذاری می‌شود و این زوج ستون اصلی حیاتی‌ترین نهاد اجتماعی، یعنی خانواده را شکل می‌دهند. همان طور که در فرهنگ قرآنی و نظام الهی، هدف اصلی ازدواج و تشکیل خانواده به وسیله زن و شوهر رسیدن به آرامش روان و امنیت خاطر، پیمودن مسیر شکوفایی و رشد، رسیدن به فضایل انسانی و تقرب به خداوند است. از مهم‌ترین عامل‌های مؤثر در آرامش روان و امنیت فکر و جان و احساس رضایتمندی درونی؛ از تنهایی درآمدن همسر و همراه شدن، خانواده مستقل شکل دادن، رفع غرایز طبیعی، بهره‌وری از دوران جوانی، به دست آوردن استقلال، حفظ عفت و پاکی از گناه، تعادل اعصاب و تولید و ازدیاد است. خداوند متعال در قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «از نشانه‌های او اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید؛ و در میان‌تان مودت و رحمت قرار داد.»^۱ پس اولین و برترین معیار و نشانه‌ی برتری و سعادت‌مندی همسران، احساسی است که از آرامش روان و شکوفایی وجود دارند. خانه‌ای که محل آسایش و مناسب‌ترین سکوی اعتلای وجود است و همسری که مطلوب‌ترین همدل و همراه می‌باشد. در کانون خانواده، هر یک از اعضای خانواده نسبت به یکدیگر وظایفی به عهده دارند که از حقوق آنان سرچشمه می‌گیرد. این وظایف باید به شکل متقابل مورد توجه قرار گیرد تا در سایه‌ی ایفای نقش هر یک از آنان، این کانون بنیادین تقویت و تعالی یابد هر قدر روابط در بین همسران بهتر، سالم‌تر و پرجاذبه‌تر باشد، زندگی شیرین‌تر و باصفا‌تر می‌گردد و فرزندان پرنشاط و موفق‌تری تربیت خواهند نمود.^۲

^۱ روم: ۲۱.

^۲ ملک محمودی، راهنمای خانواده، ص ۲۲.

۲-۳- فعالیت نظارتی

از دیگر نقش مدرسه در گرایش نوجوانان به قرآن فعالیت نظارتی است. مدرسه که دومین کانون تربیت اعتقادی جامعه بوده و در خط مقدم دفاع از عقاید و افکار دانش‌آموزان خویش هستند واجب است برای مطابق بودن باورهای آنان با روشن‌گری‌های قرآن مجید، تعلیم و سیره پیغمبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله و سلم)، صیانت از اندیشه توحیدی خانواده و پیشگیری از انحرافات اعتقادی آن‌ها به فعالیت آموزشی و نظارتی پرداخته، وظیفه خود را در این باره به نحو احسن انجام دهد. خداوند در قرآن اجرای این مهم را وظیفه مهم دانسته و می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَظُ شِدَادٍ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَ يَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ»^۱؛ «ای کسانی که به خدا ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتش نگاه‌دارید. چنان آتشی که مردم و سنگ خارا آتش افروز اوست و بر آن دوزخ فرشتگانی بسیار سخت دل مأمورند که هرگز نافرمانی خدا را نخواهند کرد و آنچه به آنها شود، انجام دهند.»

این آیه توصیه به پاک‌سازی و بهبود اندیشه‌ها و افکار و تقویت عقاید دینی در متون اسلامی کرده است. به گونه‌ای که یکی از شیوه‌های جلوگیری از انحرافات توحیدی در سیره عملی اهل بیت (علیه‌السلام) پرورش و تقویت اندیشه توحیدی و واداشتن انسان‌ها به تفکر در مسائل زندگی به ویژه فراگیری قرآن کریم است. همان‌طور که در سیره رفتاری امام حسین (علیه‌السلام) آمده است که فردی خدمت آن حضرت شرفیاب شد و گفت: من گناه‌کار هستم و نمی‌توانم گناه را ترک کنم. شما مرا نصیحت کنید. امام حسین (علیه‌السلام) می‌فرماید: «پنج کار را انجام بده، آن گاه هرچه می‌خواهی گناه کن، از روزی خدا نخور و هرچه می‌خواهی گناه کن، از ولایت و حکومت خدا بیرون برو و هرچه می‌خواهی گناه کن، جایی را پیدا کن که خداوند تو را نبیند و هرچه می‌خواهی گناه کن، هنگامی که فرشته مرگ سراغ تو آمد تا جان تو را بازستاند، او را از خود دور کن، هنگامی که مالک دوزخ خواست تو را به درون آتش افکند، در آتش نرو و سپس هر گناهی می‌خواهی انجام بده.»^۲

^۱ تحریم: ۶.

^۲ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۱۲۶.

این ماجرا تلاش امام را برای ایجاد اندیشه خداباوری و تقویت روح خداجویی و تعلیم در راستای خداباوری به ویژه قرآن آموزی است. روشن است که هدایت افکار و اندیشه دانش آموزان و پاسخ قانع کننده به پرسش های آنان، نه تنها تکلیفی برای مربیان جامعه است، بلکه اصلی ترین راه پیشگیری از آسیب های مختلف توحیدی تعلیم و تربیت شمرده شده است؛ بنابراین شهید مطهری، رمز انحرافات مربیان را در عدم پاسخ گویی منطقی مدرسه به نیازهای دانش آموزان می داند و می فرماید: «ریشه بیشتر انحرافات توحیدی فرزندان را در لابه لای افکار توحیدی و عقاید آنان باید یافت، فکر این فرزندان از نظر مذهبی چنان که باید راهنمایی نشده است و از این نظر، فوق العاده نیازمند است.»^۱

^۱ مطهری، مسئله حجاب، ص ۱۳.

نتیجه‌گیری

یکی از اساسی‌ترین و ارزشمندترین نقش خانواده و مدرسه در گرایش نوجوان به قرآن کریم تشویق و ترغیب در امر فراگیری قرآن کریم است. والدین به عنوان الگوی همسرانه و مادرانه و پدرانه در خانواده که مطرح هستند. به عنوان راهبرنده، تنظیم‌کننده و جهت دهنده حرکت خانواده در سبک و مدل زندگی باعث تقویت ایمان دینی و حتی نگرش فرزندان خویش به قرآن کریم خواهند بود. از مهم‌ترین نقش خانواده در گرایش نوجوان به قرآن کریم، تشویق، الگو‌گیری و اسوه پروری، تهیه کتاب و کاست، معرفی به مراکز آموزشی، همانندسازی و... است؛ و نقش مدرسه در گرایش نوجوان به قرآن کریم، فعالیت نظارتی، دقت در برنامه‌های آموزشی دقت و تلاش در امر فراگیری قرآن کریم است. والدین قادر هستند با همسر داری نیکو و یاری گرفتن از الطاف الهی و معصومین (علیهم‌السلام) نوجوان را به قرآن کریم تشویق و ترغیب نمایند؛ و در این راه و مسیر با حضور قلب و از روی حقیقت و واقعیت و در حالی که خود را فقیر و دست خالی بدانند به سوی خداوند متعال حرکت نمایند و خطاب به خداوند بگویند؛ که به غیر از خداوند متعال خواسته‌ای ندارند؛ زیرا اگر رابطه خانواده و خدای مهربان محکم باشد، خداوند بزرگ نیز رابطه او را با سایر خانواده خویش، اصلاح خواهد کرد.

منابع

*قرآن کریم

کتب فارسی

- ۱-بستانی، فوادا فرام، «فرهنگ ابجدی»، مترجم: رضا مهیار، تهران: اسلامی، چاپ: دوم، ۱۳۷۶ ش.
- ۲-بی‌ریا، ناصر، «روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی»، تهران: سمت، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۳-ترابی، مهدی، «شکوفه سیب»، تهران: اسوه، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش.
- ۴-تبریزی، مصطفی، «فرهنگ توصیفی خانواده و خانواده‌درمانی»، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۵-حسین زاده، حسن، «تاریخ آموزش در اسلام»، تهران: نشر المصطفی (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
- ۶-حسینی نژاد، سید مجتبی، «نقش والدین در گرایش و تشویق فرزندان به قرآن»، قم: اثر قلم، چاپ اول، ۱۳۵۹ ش.
- ۷-خمینی، سید روح‌الله، «صحیفه نور»، جلد بیست و یکم، تهران: طبع و نشر، چاپ دوم، ۱۳۷۹ ش.
- ۸-دهخدا، علی اکبر، «لغت‌نامه»، تهران: روزنه، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
- ۹-راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن مفصل، «مفردات الفاظ»، تهران: سبحان، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.
- ۱۰-سالاری فر، محمدرضا، «خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی»، قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه سمت، چاپ: پانزدهم، ۱۳۹۷ ش.

- ۱۱- قرشی، سید علی اکبر، «قاموس قرآن»، تهران: اسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۸ ش.
- ۱۲- قنادان، «جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی»، تهران: آوای نور، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۶ ش.
- ۱۳- کاشی، ملا فتح‌الله، «تفسیر منهج الصادقین»، تهران: کتابفروشی محمد حسن علمی، چاپ سوم، ۱۳۳۶ ش.
- ۱۴- مصطفوی، حسن، «التحقیق فی کلمات القرآن»، جلد هشتم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، چاپ اول، ۱۳۶۰ ش.
- ۱۵- مطهری، مرتضی، «مسأله حجاب»، تهران: صدرا، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۷ ش.
- ۱۶- معین، محمد، «فرهنگ معین»، جلد اول، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۷ ش.
- ۱۷- ملک محمودی، امیر، «راهنمای خانواده»، تهران: منشور وحی، چاپ چهل و پنجم، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۸- موسوی بجنوردی، محمدکاظم، «دایره المعارف اسلامی»، ج ۲۲، تهران: مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۷ ش.